

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

ORTA ÇAĞ'DA ARAP-İSLAM
DÜNYASINDA ÇEVİRİ
FAALİYETLERİ

TRANSLATION ACTIVITIES IN THE
ARAB-ISLAMIC WORLD IN THE
MIDDLE AGE

Yazar

Mehmet Bölükbaşı

Dr.Öğr.Üyesi, Bartın Üniversitesi, Arapça Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, email:
blkbamehmet@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-5923-3920

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 16 Ocak 2021

Kabul Tarihi: 11 Haziran 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

Bölükbaşı, Mehmet. (2021). Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri.
*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar
Dergisi*, 1 (1), s.18-26.

Öz

Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 833) tarafından kuruluş aşaması 9. Asırda tamamlanan ve çeviri faaliyetlerinin yoğun şekilde yapıldığı Beytu'l-Hikme (بَيْتُ الْحِكْمَةِ) Bilgelik Evi adı verilen yerde Antik Yunan, Süryanice, Hintçe ve Farsça telif edilmiş kaynak eserler Arapça'ya tercüme edilmiştir. Bu tercüme neticesinde, Arap-İslam Dünyası Orta Çağ'da farklı alanlarda birçok bilgi elde edebilmiştir. Özellikle Antik Yunan felsefesi ve tıbbi hakkında önemli bilgilere ulaşabilmiştir. Farklı dillerde telif edilmiş önemli kaynak eserlerde yer alan tıp, astronomi ve felsefe hakkındaki bilgiler Arapça'ya aktarılmış, yapılan tercüme Arap-İslam dünyasının bilimsel alanda ilerleme kaydetmesine büyük katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında gerçekleştirilen bu tercüme faaliyetleri Antik Yunan eserlerinin kaybolmasına engel olmuş ve bu eserlerin günümüze kadar gelmesine önemli rol oynamıştır. Çeviri, kapsamlı ve tecrübe isteyen önemli bir etkinlik olmasına rağmen Orta Çağ'da Arap-İslam mütercimleri çeviride istenilen düzeyde tercüme yapabilmişlerdir. Bu durumun en önemli nedeni; bu zaman dilimindeki mütercimlerin bir kısmının Müslüman diğer kısmının Hıristiyan olması, ayrıca birden fazla dile ve kültüre hâkim olmaları farklı dillerde telif edilen kaynak kitapları Arapça'ya daha kolay ve başarılı bir şekilde aktarmalarına olumlu katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da farklı dillerden Arapça'ya aktarılan felsefe eserleri Arap-İslam Dünyasında felsefeye ilginin artmasına neden olmuş ve bu sayede felsefi çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Arap-İslam dünyasında Orta Çağ'da ivme kazanan çeviri faaliyetlerinin gelişimi, temel faktörleri ve yapılan çevirilerin Arap-İslam dünyasına katkıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Arap-İslam Dünyası, Çeviri Faaliyetleri, Antik Yunan Eserleri, Çeviri.

Abstract

Ancient Greek, Syriac, Hindi and Persian copyrighted source works were translated into Arabic in the place called Beytu'l-Hikme (House of Wisdom), whose foundation was completed in the 9th century by Abbasid Caliph Me'mûn (d.833) and where translation activities were intensively carried out. As a result of these translations, the Arab-Islamic World was able to obtain a lot of information in different fields in the Middle Ages, especially in the Ancient Greek philosophy and medicine. The information about medicine, astronomy and philosophy in important source works which have been copied in different languages has been transferred to Arabic. The translations made have greatly contributed to the progress of the Arab-Islamic world in the scientific field. These translation activities carried out in the Arab-Islamic world in the Middle Ages prevented the disappearance of Ancient Greek works and played an important role in keeping these works up to the present day. Although translation is an important activity that requires extensive and experience, Arab-Islamic translators in the Middle Ages were able to make translations at the desired level. The most important reason for this situation; The fact that some of the translators in this period of time are Muslim and the other part is Christian, and they also have a command of more than one language and culture have contributed positively to the easier and more successful translation of the source books written in different languages into Arabic. The works of philosophy transferred from different languages to Arabic in the Middle Ages caused an increase in the interest in philosophy in the Arab-Islamic World and thus philosophical studies began to emerge. In this study, the development of translation activities that gained momentum in the Middle Ages in the Arab-Islamic world, its basic factors and the contributions of translations to the Arab-Islamic World are given.

Key Words: Middle Ages, Arab-Islamic World, Translation Activities, Ancient Greek Works, Translation.

Giriş

Çeviri faaliyetlerini esas olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve ideolojik durumlar belirlemektedir. Arap-İslam dünyasında çeviri etkinliğine etki eden en önemli unsur ideolojik faktörler olmuştur. Müslüman Arapların düşünce dünyasına etki eden temel unsur ilme ve evrensel bilgiye ulaşırken kültür ve inanç ayrımı yapmamış olmalarıdır. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in (ö. 632) 'Hikmet müminin yitik malıdır' Hadis-i şerifinde ve Kur'an-ı Kerim'de de diğer milletlerle tanışmanın önemine vurgu yapılmıştır (el-Hucurât 49/13). Bu sayede, Müslüman Arapların farklı kültürler ile iletişime geçmeleri teşvik edilmiş bu durum çeviri faaliyetlerinin meydana gelmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla, farklı bilim dallarının ortaya çıkması ve sistemli bir hale gelmesi için daha önceki bilimsel çalışmaların ele alınıp incelenmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Arap-İslam devleti fetihler neticesinde geniş sınırlara hükmetmeye başlamış ve farklı milletlerle iletişime geçme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum yeni kurumların inşa edilmesini ve farklı ilim ve tekniklerin öğrenilmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü, fetihler öncesinde belli bir coğrafyada yaşayan Müslüman Araplar farklı coğrafyalarda yaşayan milletlere göre bilimsel ve kurumsal yönlerden geri kalmışlardı. Bu yüzden, Müslüman Araplar eksikliklerini gidermek için astronomi, matematik ve tıp alanlarında ileri bir bilgi birikimine sahip olan Antik Yunan, Süryani ve Hint milletleri tarafından telif edilen kaynak eserleri Abbâsiler Döneminde Arapça'ya tercüme etmişlerdir (Ulukütük, 2010: 249).

Çeviri faaliyetlerine etki eden bir diğer faktör ise; Müslüman ve Hıristiyan alimler arasındaki dini ve felsefi tartışmalardır. Bu tartışmalar esnasında; Hıristiyan alimler düşüncelerini ifade edip savunurken Antik Yunan filozofları ve Aristo mantığından faydalanarak cevaplar vermişlerdir. Bu durum üzerine Müslüman Arap alimleri İslam Dini'nin ve kendi fikirlerinin Hıristiyanlıktan daha üstün olduğunu kanıtlamak için kadim medeniyetler tarafından telif edilen kaynak eserleri Arapça'ya aktarmanın elzem olduğuna karar vermişlerdir. Çeviri faaliyetlerini etkileyen bir diğer faktör, jeopolitik hareketlerdir. Felsefe ve bilimsel çalışmalar Sümer, Fenike ve Mısır medeniyetlerinden Antik Yunan medeniyetine geçmiştir (Laertious, 2003:13).

Jeopolitik hareketler çeviri etkinliğini olumlu yönde etkilemiştir. Makedon Kralı Büyük İskender kontrol altına aldığı coğrafyalarda elde ettiği matematik, astronomi, felsefe ve tıp alanında telif edilmiş eserleri Yunanca'ya tercüme ettirmiştir. Bu sayede önemli eserlerin kaybolmasına imkân vermemiştir (Laertious, 2003: 41). Çeviriler sayesinde, Felsefe ilmi; Keldânîlerden Mısır'a, Mısır'dan sonra Antik Yunanlılara, daha sonra Süryânîlere ve son olarak Araplara geçmiştir (el-Fârâbî, 2003:54). Kadim medeniyetler olarak kabul edilen Hint, Antik Yunan ve Fars medeniyetleri tarafından telif edilen kaynak eserler Arapça'ya tercüme edilmiştir. Yapılan tercüme sayesinde bu kaynak eserlerden yararlanılmaktadır (el-Câhiz, 1979: I, 75).

Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında hız kazanan çeviri faaliyetleri neticesinde, kadim milletlere ait önemli kaynak eserlerin kaybolması engellenmiş ve aynı zamanda bu eserlerin günümüze kadar ulaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca, yapılan çeviri etkinlikleri Arap-İslam dünyasının bilim, felsefe, astronomi, tıp ve matematik alanlarında ilerleme kaydetmesinde önemli rol oynamıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve Batı dünyasına intikali hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında fetihler neticesinde farklı milletlerle karşılaşan ve etkileşime geçen Müslüman Arapların bu milletlerin mensup oldukları inanca ve kültüre saygı duymaları sayesinde birçok bilimsel çalışmayı birlikte yapabildiklerine vurgu yapılmıştır. Orta Çağ'da Müslüman Arapların bilimsel çalışmalara yapmış olduğu katkılar, farklı toplumlara sağladıkları hoşgörü ortamı ve bu sayede ortak yapılan çeviri faaliyetleri ve bilimsel çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Yöntem

Yapılan nitel araştırmada bilgiler; doküman tarama, görüşme ve gözlem yapmak suretiyle üç yoldan elde edilir (Kıral, 2020: s.170). Bu bağlamda, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetleri doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Bu veriler ışığında, Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında ivme kazanan çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı, Batı dünyasına etkileri ve tarihsel gelişimi neden-sonuç bağlamında ele alınmıştır.

1.Arap-İslam Dünyası ve Çeviri Faaliyetleri

1.1. Emevîler Devrinde Çeviri Faaliyetleri

Arap-İslam medeniyetinin bilim ve felsefe alanındaki temelleri Orta Çağ'da yapılan çeviri faaliyetleri ile atılmaya başlamıştır. Bu medeniyetinin temellerinin oluşmasında sadece Müslüman Araplar yer almamış aynı zamanda Hıristiyan Araplar da katkı sağlamıştır. Çünkü, Orta Çağ Arap-İslam dünyasında fetihler sayesinde İslam dini yayılmış Arapça bilim ve edebiyat alanında kullanılmıştır. Farklı inanca sahip milletler Arapça sayesinde bir araya gelmiş ve ortak çalışmalar yapabilmişlerdir. Bu çalışmalara en güzel örnek farklı dillerde telif edilmiş eserlerin Müslüman ve Hıristiyan mütercimlerce kurulan ortak çeviri komisyonlarında Arapça'ya aktarılmasıdır (Barthold, 1984: 3).

Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetleri ilk olarak, Emevîler döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak bu çeviri faaliyetleri Emevî hükümdarlarının ilme karşı ilgisinden öteye gidememiştir. Emevî halifelerinden Hâlid b. Yezîd (ö. 704) ilme merakı nedeniyle iyi derecede Arapça bilen Yunan ilim adamlarından bir kısmını Mısır'dan getirterek, Antik Yunanca ve Kıptice telif edilmiş kimya eserlerini Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Bu çeviri Arap-İslam dünyasında farklı dillerden yapılan ilk tercüme kabul edilmiştir. Emevîler döneminde çeviriler daha çok halifelerin bilime karşı ilgilerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca çeviriler matematik, astronomi, tıp ve kimya alanlarında ihtiyaç duyulan bilgileri elde etmek için yapılmıştır. Çeviri faaliyetleri belli bir sisteme bağlı olmadan gerçekleştirilmiştir (İbnu'n-Nedîm, 1994: III, 338).

Emevîler devrinde artan fetihler sonucunda elde edilen toprakların büyük kısmında Yunanca hakimdi. Emevî Halifesi Abdülmelik'in hüküm sürdüğü 685 ve 705 seneleri arasında idari işlerde Yunanca kullanılmaktaydı. Halife Abdülmelik (ö.705) Arapçanın idari ve devlet işlerinde kullanılmasını sağlamak amacıyla Yunanca tutulan kayıtları Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Bu çeviriler Arap-İslam dünyasında çeviri faaliyetlerinin kısmen de olsa başladığı bir dönem olmuştur. Daha sonra sınırların genişlemesi ile Farsça ve Pehlevice telif edilmiş

kaynak eserler Arapça'ya aktarılmıştır. Pehlevice eserler genellikle Pers hükümdarlarının hayat hikayeleri ve hikmetli sözlerinin Arapça'ya çevrilmesi şeklinde olmuştur (Suçin, 2010: 6).

1.2. Abbâsîler Devrinde Çeviri Faaliyetleri

İslami ilimler üç ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki; Kur'an'ı Kerim, fıkıh, hadis, dil ve tarih bilimlerini kapsamaktadır. Bunlar İslami İlimler, el-Ulûmu'l-İslâmîyye (الْعُلُومُ الْإِسْلَامِيَّةُ) olarak adlandırılmıştır. İkincisi; Cahiliye döneminde ön planda olan İslamiyet geldikten sonra gelişimine devam eden şiir ve hitabet ilimleridir. Şiir ve hitabete, Cahiliye Edebiyatı Âdabu'l-Cahiliyye (أَدَابُ الْجَاهِلِيَّةِ) denilmiştir. Üçüncüsü ise; geometri, astronomi, tıp ve felsefe alanları tabiat bilimleri ve matematik, ulûmu'l tabiiyye ve riyâdiyye (عُلُومُ الطَّبِيعِيَّةِ وَ الرِّيَاضِيَّةِ) olarak isimlendirilmiştir. Bu ilimler farklı dillerden Arapça'ya tercüme edilen ilimler kabul edilmiştir (Zeydan, 2012: I, 607).

Orta Çağ'da, Müslüman Arapların çeviri faaliyetlerine başlamasının en önemli sebebi fetihler sayesinde Arap-İslam topraklarının genişlemesi ve farklı milletlerin bilim ve kültürüne karşı bir merak uyanmış olmasıdır. Ayrıca, Hz. Muhammed'in 'Hikmet müminin yitik malıdır' Hadis-i şerifinde ve Kur'an-ı Kerim'de de diğer milletlerle tanışmanın önemine vurgu yapılması (el-Hucurât 49/13) çeviri faaliyetlerinin hız kazanmasına katkı sağlamıştır (Ulukütük, 2010: 254).

Abbâsîler döneminde Antik Yunan, Hint, Mısır ve Süryani medeniyetlerine ait özellikle tıp, astronomi, matematik, felsefe ve mantık alanlarında telif edilmiş eserler daha çok Arapça'ya tercüme edilmiştir. Çünkü bu alanlarda telif edilmiş eserlerde yer alan bilgilere Arap-İslam medeniyeti ihtiyaç duymaktaydı. Abbâsîler devrinde Arap-İslam dünyasında mantık ve felsefe alanında telif edilmiş eserler olmadığından Aristoteles'in eserleri Arapça'ya aktarılmıştır. Bu aktarımdaki amaç, İslam düşüncesini Hıristiyan dünyasına anlatmak ve aktarmaktır (Dağbaşı, 2013: 178).

Belli bir disipline bağlı olarak tercüme ilk defa Abbâsîler döneminde Halife Me'mûn (ö.833) zamanında başlamıştır. Me'mûn, Bağdat şehrinde 830 senesinde çeviri faaliyetlerinin ve bilimsel çalışmaların yapıldığı Beytu'l-Hikme (بَيْتُ الْحِكْمَةِ) 'Bilgelik Evi' adı verilen bir merkez inşa etmiştir. Bu merkezde Müslüman ve Hıristiyan alimler farklı dillerde telif edilen astronomi, tıp, matematik ve felsefe kitaplarını ortak bir çalışma ile Arapça'ya tercüme etmişlerdir (İbnu'n-Nedîm, 1994: III, 345).

Beytu'l-Hikme'nin Hıristiyan mütercimlerinden ve hekimlerinden biri olan Huneyn b. İshâk (ö. 873) çevirinin usul ve esaslarını belirlemiştir. Çünkü kendisinden önceki mütercimler eserleri kelime kelime Arapça'ya aktarmışlardır. Ancak Huneyn b. İshâk kelime kelime çeviri yapmak yerine tercüme ettiği eserlerde gördüğü anlaşılması zor sözcükleri ve ifadeleri kullanmamıştır. Ayrıca eserlerde yer alan eksik ve yanlış bilgileri düzelterek Arapça'ya tercüme etmiştir. Huneyn b. İshâk'ın çeviri yaparken kullandığı bu yöntem Arap-İslam dünyasında çevirinin usul ve esaslarının belirlenmesinin ilk adımı olarak kabul edilmiştir (Libera, 2005: 93).

1.3. Arap-İslam Rönesansı

İslam dini ilim öğrenmeye ve güzel ahlaka büyük önem vermiştir. Kur'an ayetlerinde ve Hadis-i şeriflerde ilim ve güzel ahlakın önemine değinilmiştir. Hz. Muhammed'in 'Her Müslüman erkek ve kadına ilim öğrenmek farzdır' Hadis-i şerifinde bu duruma vurgu yapılmıştır (İbn Mâce, 1999: 17). İslam dininin ilime ve güzel ahlaka verdiği önem nedeniyle Müslüman Araplar da çeviri faaliyetlerine başlamış ve farklı dillerde telif edilmiş kaynak eserleri Arapça'ya aktarmışlardır. Antik Yunanca, Hintçe ve Farsça'dan Arapça'ya yapılan çeviriler Arap-İslam dünyasına, Doğu ve Batı ilimlerini öğrenme imkânı vermiştir (Özel, 2016: 413).

Rönesans ve Reform hareketleri denince 16. Asırda Batı dünyasında sanat ve edebiyat alanında meydana gelen gelişmeler akla gelir. Ancak Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında 12. yüzyılda ilim ve felsefe alanında altın çağ olarak adlandırılan değişimler ve gelişmelerin yaşandığı göz ardı edilmiştir. Oysaki, 12. yüzyılda yaşanan çeviri faaliyetleri sayesinde sadece Arap-İslam medeniyeti ilerleme kaydetmemiş aynı zamanda Batı dünyası da yapılan çevirilerden istifade etmiştir (Açıkgenç, 2016: 9).

Arap-İslam dünyasında öncelikle Antik Yunan, Süryanice ve Hintçe kaynak eserlerin Arapça'ya tercüme edilmeleri sayesinde eserlerde yer alan önemli bilgiler ve düşünceler Arap-İslam dünyasından Endülüs'e aktarılmış ve Endülüs aracılığıyla Batı dünyasına intikal etmiştir. Arap-İslam dünyası Hint medeniyetinin matematik alanında telif ettiği eserlerinden elde ettiği matematik bilgilerini geliştirerek sıfır ve ondalık sistemi keşfetmiş bu sayede matematiğin günlük hayatta kullanımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Arap-İslam dünyası optik ve cebir ilminde önemli buluşlar yapmış ve bu keşifler günümüze kadar gelmiş ve dünya kültür mirasının bir parçası olmuştur (Turner, 1997: 270).

Arap-İslam dünyasının Antik Yunan mirasını tekrar ortaya çıkarması ve bu mirasın Arapça vasıtasıyla Batı dünyasına aktarılması sayesinde Avrupa'da Rönesans'ın ilk temelleri atılmıştır. Orta Çağ'da Batı dünyasının unuttuğu Antik Roma ve Grek medeniyetlerinin önemli kaynak eserlerini, yapılan çeviriler sayesinde Batı dünyasına Arap-İslam medeniyeti aktarmıştır. Bu aktarımlarda Arap-İslam düşünürleri ve Haçlı seferleri de etkili olmuştur (Thomson, 1937: 51).

2. Arap-İslam Medeniyetinin Batı Dünyasına İntikali

2.1. Arap-İslam Medeniyeti ve Haçlı Seferleri

Alp Arslan 1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşında Bizans İmparatorluğunu hezimete uğratmış ve Türklere Anadolu'nun kapılarını açmıştır. Bu durum üzerine Batı dünyası Kudüs Hıristiyanlarını bahane etmiş ve Arap-İslam dünyasını işgal etmek maksadıyla Haçlı Seferlerine başlamıştır. Doğu medeniyetinin bilim, sanat ve kültür alanında sahip olduğu bilgiler Haçlı Seferleri neticesinde Batı dünyasına aktarılmıştır. Özellikle Antik Yunancadan Arapça'ya tercüme edilen önemli kaynak eserler Batı dünyasına taşınmıştır. Haçlı Seferleri sayesinde, Batı dünyası Antik Yunan medeniyetinin önemli filozoflarından olan Platon, Aristoteles ve Öklid gibi düşünürlerin eserleriyle karşılaşmış ve bunları geri giderken yanlarına almışlardır. Ancak bu sayede Batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketleri 16. asırda gerçekleşmiştir (Bayet, 1993: 38).

2.2. Endülüs'ten Batı Dünyasına Çeviri Faaliyetleri

756 yılında İspanya'da, Abdurrahmân b. Muâviye b. Hişâm (ö. 788) tarafından kurulan Endülüs Emevîleri M. 1031 yılında III. Hişâm (ö. 1036) devrinde yıkılmıştır. 275 sene boyunca İspanya'ya hâkim olan Endülüs Emevîleri Orta Çağ'da bilim, sanat, çeviri, edebiyat ve mimari alanlarda kayda değer gelişme göstermiştir. Endülüs'ü kontrol altına alan Müslüman Araplar, Hıristiyanlara ve Yahudilere özgür bir ortam sağlamıştır. Bu sayede farklı inançlara sahip toplumlar arasında kültür etkileşimi ve iletişim meydana gelmiştir. Bu durum farklı dillerde telif edilmiş eserlerin kurulan ortak heyetler ile Arapça'ya tercüme edilmesine olanak sağlamıştır. Yapılan bu tercüme Endülüs aracılığıyla Batı dünyasına intikal etmiştir. Orta Çağ'da Batı dünyası karanlık çağda yaşarken Endülüs medeniyeti Aydınlanma çağını yaşamaktaydı. Çünkü Endülüs'te farklı inançlara sahip toplumlar uyum içerisinde hayatını sürdürmekteydi (Watt ve Pierre, 2015: 179).

Abbâsî Halifesi Me'mûn, tarafından 830 yılında çeviri faaliyetlerini yapmak için kurulan Beytu'l-Hikme Arap-İslam mütercimleri tarafından Arapça'ya tercüme edilen eserlerin Batı dünyasına aktarılmasında önemli bir vazife görmüştür. Bu vazifeyi Endülüs Emevî Devleti'nde II. Hakem (ö.976) devrinde Kurtuba şehrinde kurulan Kurtuba Medresesi yerine getirmiştir. Bu medresede Hıristiyanlar, Yahudiler ve aynı zamanda kadınlar da eğitim görmüştür (Bakır, 2008: 275). Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, Platon, Öklid ve Batlamyus'un eserleri Arapça'ya aktarılmıştır. Bu aktarımlar sayesinde Batı dünyası bu filozofları ve eserlerini tanıma imkânı bulmuştur (Budak, 2016: 166). Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, Platon, Öklid ve Batlamyus'un eserlerinin Arapça'ya çevrilmesi neticesinde Batı dünyasında felsefe ve ilim alanında özgür ve bilimsel düşünce ortaya çıkmış ve bu sayede Rönesans'ın temelleri atılmıştır (Yıldız, 2009: 54).

Endülüs Emevîleri'nin çeviri faaliyetlerine ve bilimsel alandaki çalışmalarına ilgi ilk olarak 10. yüzyılda yaşamış olan Papa II. Sylvestre ile başlamıştır. Daha sonra ilk mütercim kabul edilen Afrikalı Konstantin (ö.1087) Salerno'daki tıp okulunda Arapça telif edilmiş Arap-İslam tıbbı ile ilgili eserleri Latinceye aktararak Arap-İslam tıp bilgilerini Batı dünyasına aktarmıştır. Bu sayede Batı dünyası ile Arap-İslam dünyası arasında bilimsel ilişkiler gelişme göstermeye başlamıştır. Üç yüz yıl boyunca Endülüs Emevîleri'nin hakimiyetinde kalan Toledo (Tuleytula) 1085 yılında İspanyolların egemenliğine geçmiştir. Daha sonra 1125-1152 yıllarında başpiskopos Raymond de Sauvetat (ö. 1152) Toledo'da çeviri merkezi kurmuştur. Bu merkezde çalışan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi mütercimler aracılığıyla Endülüs Emevîleri'nden kalan Arapça eserleri Latinceye aktarmıştır (Karlığa, 2004:251). Kastilya Kralı Alfonso'nun (ö.1109) İspanya'nın güneybatısında yer alan Sevilla şehrinde açmış olduğu Arapça Okulu'nda Sırru'l-esrâr ile Kelîle ve Dimne gibi eserleri İtalyan Yahudisi, tercüman ve aynı zamanda filozof Juda ben Moses (ö.1330) ile Yahudi tercüman Samuel ha Levi (ö.1360) Kastilya Dili'ne tercüme etmişlerdir (Kaya, 1983: 89).

Tartışma

Arap-İslam medeniyeti kontrol altına aldığı coğrafyaları Batı medeniyeti gibi sömürmemiş aksine hakimiyet kurduğu coğrafyalarda yaşayan toplumların yaşam tarzına ve inançlarına müdahale etmemiştir. Arap-İslam medeniyetinin

gösterdiği hoşgörü, kontrol altına aldığı farklı milletler ile etkileşime geçmesine yardımcı olmuş bu sayede Arap-İslam medeniyeti ile farklı toplumlar arasında bilim, sanat ve kültür alanlarında etkileşim daha hızlı şekilde meydana gelmiştir. Özellikle Orta Çağ'da Arap-İslam dünyasında farklı toplumlara sağlanan hoşgörü ortamı sayesinde Müslüman Araplar ile Hıristiyanlık ve diğer inançlara sahip ilim adamları birçok bilimsel çalışmayı birlikte yapmışlardır. Yapılan ortak çalışmalar öncelikle Arap-İslam medeniyetinin bilim alanında ilerlemesinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışmaların kaydedildiği eserlerden, günümüze ulaşanlardan halen faydalanılmaktadır. Hoşgörü ortamında yapılan çeviriler dünya kültür mirasının bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda bu çeviriler, kaynak eserler niteliğini kazanmış ve bütün insanlığın ortak mirası olmuştur.

Sonuç

9. Asırda Müslüman Araplar, Kuzey Afrika'dan, İspanya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hakimiyet kurarak farklı diller ve kültürlerle sahip toplumlarla etkileşime geçtiler. Bu etkileşim öncelikle günlük ihtiyaçları gidermek şeklinde oldu. Daha sonra resmi yazışmalar ve kaynak eserlerin Arapça'ya tercüme edilmesi ile devam etti. Müslüman Araplar etkileşime geçtikleri farklı toplumlara ait kaynak eserleri yok etmek yerine bu eserleri Arapça'ya aktardılar. Yapılan tercüme neticesinde Arap-İslam medeniyeti bilimsel alanlarda ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaştı. Bu sayede Orta Çağ'da Arap-İslam dünyası her alanda ilerleme kaydetti. Arap-İslam mütercimleri kadim medeniyetlere ait kaynak eserleri Arapça'ya aktarırken eserlerde eksik ve yanlış olan bilgileri düzelterek Arapça'ya tercüme ettiler. Aynı zamanda birçok bilimsel terime Arapça karşılıklar bulabildiler. Bu terimler Arapçada günümüzde de kullanılmaktadır. 7. ve 10. yüzyıllar Arap-İslam dünyasının tercüme alanında yaptığı faaliyetler Arap-İslam medeniyetinin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Fetihler neticesinde farklı kültürler ve kadim medeniyetlerden kalan eserler ile karşılaşmış elde edilen farklılıklar bir kazanım olarak değerlendirilmiş ve bu farklılıklar Arap-İslam medeniyetine uyarlanmıştır. Daha sonra bu uyarlamalar çok kültürlü bir Arap-İslam medeniyetinin ortaya çıkmasına büyük katkı sağlamıştır. Orta Çağ'da Arap İslam dünyasında yapılan çeviri faaliyetleri Müslüman ve Hıristiyan Araplarla birlikte yapılmıştır. Çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Arap-İslam medeniyeti farklı inançlara ve kültürlerle hoşgörü ile yaklaşmıştır. Orta Çağ Arap-İslam dünyasındaki hoşgörü ortamı sayesinde farklı dinlere inanan ilim adamlarının Arap-İslam medeniyetine tercüme alanında büyük katkısı olmuştur.

Kaynakça

Açıkgenç, Alparslan (2016). İslâm Bilim Geleneğinin Batı Bilim Geleneğinin Doğuşundaki Rolü 'Bilim Epis-temolojisi ve Sosyolojisi Açısından Tarihi Bir Değerlendirme"', Yeni Türkiye Dergisi, LXXXVIII.

Barthold, Watt (1984). İslâm Medeniyeti Tarihi. (Çev). M. Fuad Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Bakır, Abdulhalik (2008). Orta çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler, II, Ankara.

Bayet, Albert (1993). Bilim Ahlakı. (Çev). Vedat Günyol, İstanbul: Yorum Yayınları.

Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri

Budak, Muhammed Ali (2016). Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XXIII, 163-176.

Dağbaşı, Gürkan (2013). Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri. Eskiye Dergisi, XXVII, 2013.

el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr (1979). Kitâbu'l-Ḥayevân. I-VII. (Nşr). Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire.

el-Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ et-Türkî (2003).Tahsîlu's-saâde. (Trc). Hüseyin Atay, İstanbul.

İbnu'n-Nedîm (1994). el-Fihrist. (Nşr.) İbrâhim Ramazan, Beyrut. I- XIV.

Karlığa, Bekir (2004). İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kaya, Mahmut (1983). İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi. İstanbul: Ekin Yayınları.

Kıral, Bilgen (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.

Laertious, Diogenes (2003). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri. (Trc.) Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Libera, Alain (2005). Ortaçağ Felsefesi. (Çev). Ayşe Meral, İstanbul: Litera Yayıncılık

Özel, Harun (2016). Birinci Abbasi Devlet-i Döneminde Arapça İslâmî Bilgilerin Avrupa'ya Taşınmasında Tercüme Faaliyetlerinin Rolü", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, IV/28.

Suçın, Mehmet Hakkı (2010). Arapça Çeviri Hareketi: Altın Dönem. Journal Of Turkish Studies 'Cem Dilçin Armağanı', 1-26.

Turner, Howard (1997). Science in Medieval Islam. University of Texas Press.

Thomson, William (1937). The Renaissance of Islam. The Harvard Theological Review, 30(2), 51-63.

Ulukütük, Mehmet (2010). İslam Düşüncesinde Tercüme Faaliyetleri: Hermeneutik ve Bibliyografik Bir Katkı. İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, I/2.

Zeydan, Corci (2012). İslân Uygarlıkları Tarihi. (Çev). Nejdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Şevket (2009). Endülüs Yahudileri ve İslam Kültür ve Biliminin Avrupa'ya Geçişinde Oynadıkları Rol", İstem Dergisi, VII/13, 51-68.

Watt, William Montgomery- Cachia Pierre (2015). Endülüs Tarihi. (Çev). Cumhuriyet Ersin Adıgüzel ve Qiyas Şükürov, İstanbul: Küre Yayınları.